

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 51 Volume: 10 Issue: 51
Ağustos 2017 August 2017
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1821>

2015 HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME A COMPARATIVE STUDY ON THE 2015 LIFE SCIENCE CURRICULUM

Cihat YAŞAROĞLU*

Öz

Hayat bilgisi dersi, ilkököl öğrencilerine çeşitli beceriler, kişilik özellikleri kazandırmak için ilk üç sınıfta okutulmaktadır. 1924 İlk Mektepler Müfredatında müstakil bir ders olmayıp çeşitli dersler altında içeriği verilen hayat bilgisi dersi, 1926 programında bu isimle adlandırılmış, aynı isim ile günümüze kadar gelmiştir. Bu çalışma, 2015 programını kendi içinde değerlendirildikten sonra, 1926, 1936, 1948, 1968, 1998 ve 2005 programları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Yeni HBDÖP; bağlam, hedef/kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme-değerlendirme kategorileri dikkate alınarak değerlendirilmiş daha sonra ise önceki programlarla karşılaştırılmıştır. 2015 programı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın web sitesinden edinilmiş, diğer programlar ise basılı olarak edinilerek incelenmiştir. Yapılan incelemelerden elde edilen sonuçlara göre 2015 programında yer alan amaçların diğer programlarda da kısmen tekrarlandığı, içerik bakımından 1968 ve 1998 programları ile çok yakın benzerlik gösterdiği; öğrenme - öğretme süreci ile ilgili açıklamaların yer aldığı ve bu açıklamaların diğer programlarla çeşitli açılardan benzerlik gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara dayalı olarak hayat bilgisi dersinin program geliştirme çalışmalarında yardımcı olması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayat Bilgisi Öğretim Programı, Geçmişten Günümüze, Karşılaştırmalı.

Abstract

Life Science is taught in the first three classes of primary schools to give students various skills and personality traits. In 1924 Primary School Curriculum, life science is not an independent course but its content given under various lessons. In the 1926 program it was named by "Life Science" and came up today with the same name. The aim of this study is to analyse 2015 Life Science Course Curriculum and compare it with the other curricula. In the study document analysis technique which is a qualitative research method used. The analysed programs consist of the previous curricula and the 2015 curriculum. The 2015 program was acquired from the website of the Board of Education, and other programs were obtained through print. The new program analysed in context of Context, target/achievement, content, learning-teaching process and measurement-evaluation categories, and then compared with previous curricula. According to the results, the aims of the 2015 program were partially replicated in other programs and they closely resembled the contents of 1968 and 1998 programs. Based on the findings, various proposals have been developed that are expected to help life science course in program development studies.

Keywords: Life Science Curriculum, from Past to the Present, Comparative.

1. Giriş

Hayat bilgisi dersi, gözlem, deney, iş ve yaşam dersidir. Çocuğa içinde bulunduğu fiziki ve sosyal çevreyi, çocuğun görüş ve kavrayışına uygun bir tarzda, bütün halinde kavratmaya çalışır. Bu ders, çocuğun çevresine başarılı, etkin ya da olumlu bir biçimde uyum sağlamasını gerçekleştiren; çocuğun okula ilk başladığı senelerde, öğrencinin bir bütün halinde gelişmesini sağlayan ilk derstir. İlköğretim çağı öğrencileri, yaşamı bir bütün olarak algırlar. İçinde yaşadıkları ortamlardaki olgu ve olayları bir bütün içinde görürler. Bu nedenle, Türk Milli Eğitim Sisteminde sosyal ve fen dersleri ile sanat, çağdaş düşünce ve değerlerin bir bileşkesi olarak hayat bilgisi dersi ilkokulun ilk üç sınıfında haftada üçer saat olmak üzere okutulmaktadır (Baymur, 1937; Binbaşıoğlu, 2003; MEB, 1948; Sönmez, 2010).

2015 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'na (HBDÖP) kadar doğrudan hayat bilgisi dersi adı altında 1926, 1936, 1948, 1968, 1998, 2005/2009 programlarının geliştirildiğini görmekteyiz. 1924 İlk Mekteplerin Müfredat Programında ise hayat bilgisi dersi yerine birden fazla ders olduğu görülmektedir.

1.1.1924 İlk Mekteplerin Müfredat Programı

Bu programda, daha sonra hayat bilgisi dersi altında birleştirilecek olan dersler vardır. Bunlar; 3. sınıfta 1'er saat okutulan Tarih ve Coğrafya dersleri, ilk üç sınıfta haftada birer saat okutulan "Musahabat-ı Ahlakiyye", ilk iki sınıfta üçer saat okutulan "Tabiat Tetkiki", dersleri vardır. Genel olarak programda bu derslerin amaçlarına, nasıl işlenmeleri gerektiği ile ilgili açıklayıcı bilgilere ve konu başlıklarına yer verilmiştir (Maarif Vekâleti, 1924).

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü.

1.2.1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı

Mukaddime'nin (Başlangıç) 2. maddesinde toplu öğretim esasına dayalı olarak derslerin "hayat ve cemiyet" mihrinde birleştirildiği belirtilmektedir. Ayrıca dersler arasında gerekli ilişkiler kurulmuş bunun yanı sıra "toplu öğretim" ilkesine uygun olarak önceki programda ayrı ayrı olan "Tabiat Tetkiki", "Musahabat*" (مباحثات), "Tarih" ve "Coğrafya" dersleri yeni programda "Hayat Bilgisi" adı altında bütünleştirilmiştir (Maarif Vekâleti, 1926: 2). Ek olarak, diğer derslerin de Hayat Bilgisi ile ilişkilendirilerek işlenmesi uygun görülmüştür (Binbaşoğlu, 2003: 14; Maarif Vekâleti, 1926: 3; Tazebay, Çelenk, Tertemiz, & Kalaycı, 2000).

1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programında, hayat bilgisi dersi 7 - 27 sayfaları arasında yer almakta olup sınıflara göre tasnif edilmiştir. Önce dersin mahiyeti başlığı ile hayat bilgisi dersinin ne anlam ifade ettiği belirtilmiş, ardından "dersin hedefi" başlığında derse ait hedefler verilmiştir. Üçüncü başlıkta, dersin işlenişinde dikkat edilmesi gereken noktalar "Hayat Bilgisi Dersinin Tedrisinde Atideki Noktalara Dikkat Edilecektir" başlığı altında verilmiştir. Ardından ise dersin müfredatına geçilerek, konular sınıflara göre tasnif edilmiş bir şekilde verilmektedir. Konular üniteler şeklinde listelenmiş ve 1. sınıfta "Mektebimiz", "Evimiz ve Ailemiz", "Sonbahar", "Cumhuriyet Bayramı (Tek Konu)", "Kış", "İlkbahar", "Yaz"; 2. sınıfta "Sonbahar", "Cumhuriyet Bayramı", "Kış", "İlkbahar", "Yaz"; 3. sınıfta ise "Sonbahar", "Cumhuriyet Bayramı", "Kış" ve "İlkbahar" üniteleri yer almaktadır (Maarif Vekâleti, 1926: 7-27).

1.3.1936 İlkokul Programı

1935 yılının ağustos ayında, ilkokul programları üzerinde gerekli değişiklikleri yapmak üzere Kültür Bakanlığı'nın emri ile toplanan komisyon; (1) parti programındaki esaslar, (2) ileri pedagojik telakkileri (anlayışları) ve (3) ortaokul programları göz önünde tutularak 1926 ilkokul programını incelemek ve değişiklikler yapmakla görevlendirilmiştir (Kültür Bakanlığı, 1937). Hazırlanan bu program, inkılapların tamamlanması ve yerleşmeye başlaması nedeni ile yeni rejimin görüşlerini yansıtıyordu. 1936 programı, 1926 programının bulunduğu günün ihtiyaçları doğrultusunda gözden geçirilmesiyle geliştirilmiş ve her şeyden önce millî bir nitelik taşımakta olan bir programdı. Programların temel felsefesini, yeni nesillere cumhuriyet rejimini benimsetmek oluşturmuştu. Dönemin tek partisi olan CHP programının amaçları, olduğu gibi benimsenmişti (Fer, 2005).

1936 programında hayat bilgisi dersinde, daha önceki programlarda yer alan ve birbirleri ile ilgili olan konular birleştirilerek üniteler haline getirilmiş ve konu sayısı azaltılmıştır. İkinci kademedeki okutulacak derslere temel teşkil etmesi açısından bu özellik de dikkate alınmıştır. Ayrıca bu dersin sonunda birinci sınıf öğrencilerinin özellikleri ile ilgili bir ek verilmiştir (Kültür Bakanlığı, 1937).

1.4.1948 İlkokul Programı

20 yıl boyunca okullarda okutulmuştur. Bu programda her sınıf düzeyinde kazandırılacak konuların listesi sunulmuştur. Bu konu listesi bazı derslerde üniteler biçiminde oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu şekilde düşünüldüğünde örneğin 2. Sınıf Hayat Bilgisi öğretim programında 28 tane ünite niteliği taşıyan konu başlıkları ve alt başlıklar ortaya çıkmıştır (MEB, 1948; Tazebay vd, 2000). Programın hayat bilgisi ile ilgili olan 39-90 sayfaları arasında hayat bilgisi dersinin mahiyeti, amaçları, ders ile ilgili açıklamalar ve ardından sınıflara göre konular yer almaktadır. Konular üniteler şeklinde sıralanmış, her bir ünitenin altında hangi konuların işlenmesi gerektiği verilmiş ve ardından "eğitsel sonuçlar" ile ünite boyunca yeri gelmişken öğrencinin ulaşması gereken sonuçların ifade edildiği paragraflardan oluşmaktadır (MEB, 1948).

1.5.1968 İlkokul Programı

Hayat bilgisi dersi mihrer ders olarak kabul edilmiştir. Bu program genellikle bir "çerçeve program" özelliği taşımakta, mihrer derslerdeki üniteler yurt çapında ortak ihtiyaçları karşılamak üzere ana maddeler halinde tespit edilmiş ve gerek görüldüğünde ayrıntılara inilmiştir. Öğretmene esneklik tanınmış olup, konular üzerinde gerekli düzenlemeler, sıralamada değişiklik, ilgi ihtiyaca göre konuları ekleme ya da

* Bazı kaynaklarda "Muhasebat" şeklinde geçmektedir. Ancak doğrusu "Musahabat" olmalıdır.

çıkarma esnekliği verilmiştir (Tazebay vd., 2000). “Müfredat programı” anlayışı 1950’lerden sonra yerini “eğitim programı” anlayışına bırakmıştır (Gözütok, 2003).

Hayat bilgisi dersi ile ilgili kısım, doğrudan “Amaçlar” ile başlamaktadır. Ardından ise programda uyulması gereken kurallar ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Hayat bilgisi dersini oluşturan üniteler verilmiş, her sınıfın başında belirli gün ve haftalar ile ilgili bir kısım eklenmiştir. Önceki programlara göre ünite sayısında azalma görülmektedir. Üniteler bittikten sonra ise hayat bilgisi dersinde kullanılabilecek araçlar başlığı eklenmiştir (MEB, 1968: 39–62).

1.6.1998 (Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı) HBDÖP

Bu program, üç sınıf için ayrı ayrı basılmıştır. Programın uygulanmasıyla ilgili esaslar verildikten sonra ilk defa örnek belirtke tablosu eklenmiştir. Yine belirli gün ve haftalar ile ilgili bölüm verilmiş; ardından da bu gün ve haftalar ile ilgili etkinlik örnekleri sunulmuştur. Hayat bilgisi dersinin genel hedefleri ve hemen ardından özel hedefler belirtilmiştir. Üniteler ve ders saatleri bir tablo halinde belirtilmiş sonrasında ise ders planları şeklinde, üniteler ile hedef ve davranışlar verilmiştir. Her bir ünitenin sonunda yöntemler, araç gereçler ile ölçme ve değerlendirme etkinlikleri yer almaktadır (MEB, 2002)

1.7.2005 HBDÖP

Yapılandırmacı yaklaşım esas alınarak geliştirilen 2005 HBDÖP, “Hayat Bilgisi Ders Programı Hakkında” başlığı altında ders hakkındaki genel bilgiler, programın vizyonu, temel yaklaşımı ve beceriler, öğrenme öğretme süreci, ölçme değerlendirme alt başlıkları yer almaktadır. Daha sonrasında ise Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı başlığı altında ise sınıflara göre temalar ve kazanımların dağılımı tablolar halinde gösterilmiştir. Son olarak 2005 programında yer alan temel değişikliklerin yer aldığı bir başlık da verilmiştir (MEB, 2005).

1.8.2015 HBDÖP

Program incelendiğinde, Öğretim Programının ilk girişinde başlık belirtilmeksizin programın vizyonu yer almaktadır. Program, “HBDÖP’nin Amaçları”, “HBDÖP’nde Beceri ve Değerler”, “HBDÖP’nin Organizasyon Yapısı”, “HBDÖP’nin Ölçme ve Değerlendirme Anlayışı”, “HBDÖP’nin Uygulanmasına İlişkin Açıklamalar”, “İlkokul 1. sınıf HBDÖP”, “İlkokul 2. sınıf HBDÖP” ile “İlkokul 3. sınıf HBDÖP” alt başlıklarından oluşmaktadır. Öğretim programı toplamda 25 sayfa olarak geliştirilmiştir (MEB, 2015).

1998 programına kadar hayat bilgisi derslerinde genel amaçların verildiği ve ardından da konu listelerinin ya da ünitelerin sıralandığı görülmektedir. Ancak 1998 programında dersin özel amaçları, hedef – davranış şeklinde ifade edilmiştir (MEB, 2002). 2005 yılında geliştirilen programda değişikliğe gidilerek amaç cümleleri daha genel ifadelerle, süreci de kapsayacak şekilde kazanımlarla ifade edilmiştir. Kazanımlar, bireyin doğrudan gözlenebilen davranışlarının yanı sıra dolaylı olarak gözlenebilen tutumlarını, değerlerini ve becerilerini de kapsayacak şekilde ifade edilmektedir. Dolayısıyla 2005 programından itibaren amaçlar artık kazanım şeklinde ifade edilmeye başlanmıştır. 2015 programı da aynı özellikte olup amaçların ifade edilmesi için kazanımlar tercih edilmiştir (MEB, 2009: 256).

Bu araştırmanın amacı, 2015 HBDÖP ile önceki hayat bilgisi programlarını karşılaştırmalı olarak ele almak, programlar arasında benzerlik ve farklılıkları ortaya koyabilmektir. 2015 HBDÖP ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, Tay ve Baş’ın (2015) çalışması görülmektedir. Bu çalışma, 2005 ile 2015 programlarını karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Ancak 2015 programının öğelerinin cumhuriyetten günümüze kadarki programlarla karşılaştırmalı olarak ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu araştırma, Cumhuriyetten günümüze kadarki geliştirilen hayat bilgisi programlarını karşılaştırmalı bir şekilde ele alması açısından önem arz etmektedir. Hayat bilgisi programının öğeleri için toplu bir bakış açısı sunduğundan dolayı bu çalışmanın hayat bilgisi alanında çalışma yapan araştırmacılara, program değerlendirme uzmanlarına, alanda lisansüstü eğitim gören araştırmacılara ve program geliştirmede doğrudan sorumlu olan birimlere yardımcı olması umulmaktadır. Ayrıca daha önceki çalışmalar sadece güncel olan programın değerlendirilmesine dayanırken, bu çalışma 2015 programının “amaç, içerik, süreç, değerlendirme” başlıklarını esas alarak önceki programlarla karşılaştırmayı amaçladığı

için diğer çalışmalardan farklılaştığı söylenebilir.

Bu çalışmanın araştırma problemini “Eğitim programının öğeleri açısından (bağlam, amaç, içerik, süreç ve değerlendirme) 2015 HBDÖP nasıldır?” ile “2015 programının bağlam, amaç, içerik, süreç ve değerlendirme boyutları ile önceki programlar arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar vardır?” soruları oluşturmaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Nitel araştırmada, araştırmacılar geniş ölçüde kelimelerden oluşan veriler toplar, analiz eder (Plano Clark & Creswell, 2014). Bu çalışma, doğası gereği öğretim programlarının incelenmesini hedeflediğinden, nitel yöntemlerin kullanılması uygun görülmüştür.

Veri toplama yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyalleri kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2011). Dokümanlar, nitel bir araştırmanın önemli bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilen, resmi ya da kişisel kayıtlardan oluşabilir (Creswell, 2012). Doküman, araştırma öncesi elde mevcut olan herhangi bir şey demektir (Merriam, 2013).

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın dokümanları, 2015 HBDÖP ile önceki hayat bilgisi dersi programlarından oluşmaktadır. 2015 ve 2005 programlarına, Talim ve Terbiye Kurumu Başkanlığı'nın resmi web sitesinden ulaşılmıştır. Diğer programlara ise matbu olarak ulaşılmıştır. 1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programı ile 1998 programlarına yine Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'ndan (TTKB) ulaşılarak fotoğrafları çekilmiş ve incelenmiştir. 1936 programları için 1937 Son Kânun basımı Kültür Bakanlığı Dergisininin 20 Sayılı cildinden matbu olarak ulaşılmıştır. 1948 ve 1968 programlarına ise Milli Eğitim Baskısı olan matbu kitapları edinilerek incelenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler hem betimsel hem de içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizinde elde edilen veriler önce kavramsallaştırılır, daha sonra bu kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenir ve yorumlanır. Betimsel analizde ise daha önceden var olan temalara göre analiz yapılır (Yıldırım & Şimşek, 2011). 2015 programının kazanımları bir analiz birimi olarak düşünülmüş ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Önceki programlarla olan karşılaştırmada ise betimsel analiz kullanılmıştır. Programın öğeleri olan amaç, içerik, süreç ve değerlendirme kavramsal yapı olarak düşünülmüş ve bunların her birisi bir tema olarak ele alınarak önceki programlarla karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır. Çalışmanın güvenilirliği açısından doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

3. Bulgular

Araştırma problemi dikkate alınarak önce 2015 HBDÖP, “Bağlam”, “Amaç/Kazanım”, “İçerik”, “Süreç” ve “Değerlendirme” bakımından incelenmiş, aynı başlık altında önceki programlarla karşılaştırmalar yapılmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda belirtilmiştir.

3.1. Bağlam

Bağlam başlığı altında programın, dayandığı eğitim felsefesi ve öğrenme yaklaşımı ile programın beceri ve değerleri incelenmiştir. Yapılan analizlerde 2015 programının dayandığı temel felsefe ya da öğrenme teorisi hakkında programın herhangi bir yerinde açıklayıcı bir bilginin verilmediği görülmektedir. Yine aynı şekilde programın herhangi bir öğrenme teorisi/teorileri ile ilişkilendirildiğini gösteren bir

açıklama da yer almamaktadır.

Önceki programlarla karşılaştırıldığında, 2005 programının yapılandırmacı yaklaşımı benimsediği ve yapılandırmacı yaklaşım ile ilgili detaylı bilgiler verildiği görülmektedir (MEB, 2009: 6-9). Diğer programların ise, Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi'nin genel özelliklerini yansıtacak şekilde; teoride Pragmatik felsefeye ve onun eğitimde uzantısı olan İlerlemeci eğitim anlayışına göre, pratikte ise Esasicilik ve Daimcilik temele alınmış olduğu ve uygulandığı (Sönmez, 2002: 138) belirtilmektedir.

"HBDÖP Beceri ve Değerleri" başlığı altında, program aracılığıyla öğrenciye kazandırılması planlanan beceri ve değerler yer almaktadır. Bu başlık altında 22 beceri ve 21 değer belirlenmiştir (MEB, 2015: 2). 2005 programında ilköğretimde hayat bilgisi eğitiminin temel görevlerinden birisinin, öğrencilerin programda belirtilen becerileri kazanmalarına yardımcı olmak (MEB, 2009: 17) olduğu belirtilmiş ve becerilere alt beceriler de dâhil olmak üzere uzun uzadıya yer verilmiştir. Değerler yerine ise "kişisel nitelikler" ifadesi kullanılmış, bu kişisel nitelikler de açıklanmıştır. Diğer programlarda ise doğrudan beceri ve değerler için ayrılmış bir başlığa rastlanılmamıştır.

3.2. Amaç/Kazanımlar

Bu başlık altında, 2015 HBDÖP amaçları; önce iç değerlendirme ile kendi içinde yorumlanmış; ardından dış değerlendirme ile 1926'dan itibaren uygulanmış olan diğer hayat bilgisi öğretim programları ile benzer veya farklı olan özellikleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Programın vizyonu, herhangi bir başlık altında olmaksızın, bir paragraf halinde verilmiştir. Bu program aracılığıyla "Temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, öz güveni yüksek, çevresi ve kendisiyle barışık, millî ve manevi değerleri içselleştirmiş bireyler yetiştirmek" (MEB, 2015) amaçlanmaktadır.

Programın vizyonu başlığı ilk defa 2005 programında yer almış, 2015 programında da yer almaya devam etmiştir. Her iki programın vizyonunda vurgulamalar benzer iken, 2005 programının vizyonunda belirtilen yeniliğe açıklık ve mutlu olma öğelerinin 2015 programında yer almadığı görülmektedir (MEB, 2009: 9). Hayat bilgisinin temel amacının; bireyin kendisini, fiziksel ve sosyal çevresini tanımak olduğu dikkate alındığında, programın vizyonunun yeterli olduğu söylenebilir.

3.2.1. Genel amaçlar

"HBDÖP'nin Amaçları" başlığı altında Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda öğrencilere hayat bilgisi alanlarında bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçlar 14 madde ile belirtilmiştir (MEB, 2015: 1):

1. Okulu ve okul içindeki ilişkileri tanınmasını,
2. Grupla çalışma, akranlarıyla iş birliği yapma ve sosyal katılım becerilerini geliştirmesini,
3. Fiziksel ve kişisel özellikleri ile kendini tanınmasını,
4. Aileye ve aile içi ilişkilere dair bir anlayış geliştirerek aile ile ilgili temel değerleri içselleştirmesini,
5. Kişisel bakım becerilerini geliştirmesini,
6. Kaynakları verimli kullanma becerilerini geliştirmesini,
7. Zamanı algılama ve etkili kullanma becerilerini geliştirmesini,
8. Sağlıklı ve dengeli beslenme becerilerini ve alışkanlıklarını geliştirmesini,
9. Evde, okulda ve okulun dışında kişisel güvenliğini sağlama becerilerini geliştirmesini,
10. Bilişim teknolojilerini bilinçli ve güvenli kullanım becerilerini geliştirmesini,
11. Millî, manevi ve insani değerleri içselleştirmesini,
12. Düşünme, sorgulama, farklı düşünceler ve çözümler üretme becerilerini geliştirmesini,
13. Doğayı ve çevreyi temiz tutma ve koruma becerilerini geliştirmesini,

14. Doğa ile ilgili sorular sorabilme, gözlem yapabilme, gözlem sonuçlarını gruplama, sınıflama ve karşılaştırma yoluyla bilimsel bir anlayış geliştirmesini sağlamaktır.

Bu maddeler kendi içerisinde sınıflandırıldığında, öğrencinin kendi özelliklerinin farkına vararak bazı becerileri geliştirmesi (kişisel bakım becerileri, kendini ifade etme); yakın sosyal çevreyi (aile, okul, akran grubu) tanınması; değerleri içselleştirmesi; çeşitli yaşam becerilerini geliştirmesi (kaynakları etkili kullanma, zamanı etkili kullanma, sağlıklı ve dengeli beslenme, evde, okulda güvenliği sağlama, bilişim teknolojilerini etkili ve verimli kullanma, düşünme, sorgulama, farklı düşünceler üretme, doğayı koruma ve temiz tutma, bilimsel sürece ilişkin bazı beceriler) şeklinde sınıflandığı görülmektedir.

Hayat bilgisi dersinin temel amacının bireyin kendisini, sosyal ve fiziksel çevresini tanınması, bilmesi, çevresindeki olgu ve olayları anlamlandırması; bir sonraki kademede okutulacak olan dersler için temel teşkil etmesi olarak değerlendirilirse, 2015 programının amaçların bu gerekçeleri karşıladığı söylenebilir. Amaçlar incelendiğinde, programın bireyin kendisini ve çevresini tanınmasını amaçladığı ayrıca grup çalışmalarında işbirliği yapma ve sosyal beceriler kazandırmayı da amaçladığı söylenebilir.

Amaçlar tek tek incelendiğinde, 1. maddenin öğrencilerin “okul ve okul içindeki ilişkileri tanınmasını” 3. maddenin “Fiziksel ve kişisel özellikleri ile kendini tanınmasını”, amaçladığı görülmektedir (MEB, 2015: 4). Bu iki amaç ifadesi, öğrencinin kendisini ve okulunu tanınmasını amaçlamaktadır. Hayat bilgisi dersinin öğrencinin içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevresini öğrencinin görüş ve kavrayışına uygun bir tarzda sunmayı amaçladığı düşünülürse 2015 programının amaçlarının bu gayeyi gerçekleştirebileceği söylenebilir. Bununla beraber bilişim teknolojilerinin bilinçli kullanımı, milli, manevi ve insanî değerler ile ilgili amaç ifadesi, kişisel güvenliğin sağlanması amaçlarının yeni eklenmiş olduğu görülmektedir (MEB, 2015: 1). Amaçlar açık, anlaşılır ve gerçekleştirilebilir bir şekilde ifade edilmesine rağmen 4. madde olan “Aileye ve aile içi ilişkilere dair bir anlayış geliştirerek aile ile ilgili temel değerleri içselleştirmesini,” amaç cümlesinde “aile içi ilişkilere dair bir anlayış” ibaresi ile ne kastedildiğinin tam olarak anlaşılmadığı söylenebilir.

Dış değerlendirmede 2015 programının amaçları ile diğer programların amaçları karşılaştırılmıştır. 2005 programı dışındaki tüm programlarda “Amaçlar” başlığının yer aldığı görülmektedir. Amaçlar incelendiğinde; “grupla çalışma ve işbirliği, aileyi tanıma, aileyi bilme ve sevme, sağlıklı ve dengeli beslenme, doğayı ve fiziki çevreyi tanıma bilme koruma, değerleri (ya da değer ifade eden kelimeleri) içselleştirme” amaçlarının 1926, 1968, 1998 programlarında da yer aldığı görülmektedir. 1936 ve 2005 programında dersin amaçları doğrudan belirtilmediği için bu programlar hakkında bir karşılaştırma yapılamamıştır.

2015 programının amaçlarının 1968 programının amaçları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Zira 2015 programında yer alan amaçların, 1968 programında da benzer şekilde geçtiği görülmektedir. 1968 programında yakın çevreyi tanıma, milli duyguları güçlendirme, toplumsal ilişkileri kavrama, çeşitli toplumsal değerleri kazanma, beslenme, sağlık vb. becerileri kazanma gibi amaçların yer aldığı görülmektedir. Ancak hayat bilgisi dersinin temel amaçlarından birisinin de bireyin kendisini tanınması olduğu dikkate alındığında, 1968 programında bireyin kendisini tanınması ile ilgili bir amaç bulunmamaktadır (MEB, 1968).

“Zamanı algılama ve doğru kullanma”, “Bilişim teknolojilerini bilinçli kullanma becerilerini geliştirme”, “Doğa ile ilgili sorular sorabilme, gözlem yapabilme, gözlem sonuçlarını gruplama, sınıflama ve karşılaştırma yoluyla bilimsel bir anlayış geliştirmesini sağlama” amaçlarının sadece 2015 programında yer aldığı görülmektedir.

3.2.2. Kazanımlar

2015 programında 1. sınıfta 54, 2. sınıfta 49 ve 3. sınıfta 43 olmak üzere, toplam 146 kazanım yer almaktadır. İçerik analizi ile incelenen 2015 programı kazanımlarının, “öğrenme alanlarına göre dağılımı, kazanımlara ayrılan ders süresi ve konu yoğunluğu, öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyine uygunluğu, kazanımların tekrarlanması, birbiri ile ilişkili ve birleştirilebilir kazanımlar, amaçları karşılaması bakımından

kazanımlar” alt başlıkları altında incelenmiştir.

3.2.2.1. Kazanımların öğrenme alanlarına göre sınıflandırılması

Eğitimde bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlar tüm eğitimin içeriğini oluşturmaktadır. Çoğu zaman ezberci eğitimi eleştirmek için, bilişsel alan kazanımlarının çokluğundan yakınılır. Öğretim programlarının bu üç alan arasında dengeli bir dağılım göstermesi ya da öğrenci seviyesine göre bazı alanlara ağırlık vermesi beklenebilir. Bu çalışma kapsamında 2015 programının kazanımları “Bilişsel, Duyuşsal, Devinişsel” alanlara göre incelenmiş ve dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Kazanımların Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımları (MEB, 2015).

Sınıf	Ünite	Bilişsel	Duyuşsal	Devinişsel
1. sınıf	Ben ve Okulum	5	6	4
	Ailem ve Evim	3	2	1
	Sağlıklı Hayat	3	4	5
	Güvenli Hayat	4	3	0
	Ülkemi Seviyorum	6	1	0
	Doğa ve Çevre	4	0	3
	Toplam	25 (%46.00)	16 (% 30.00)	13 (% 24.00)
2. sınıf	Ben ve Okulum	3	6	2
	Ailem ve Evim	5	1	1
	Sağlıklı Hayat	3	2	2
	Güvenli Hayat	4	2	2
	Ülkemi Seviyorum	3	2	2
	Doğa ve Çevre	4	0	5
	Toplam	22 (% 44.00)	13 (% 27.00)	14 (% 29.00)
3. sınıf	Ben ve Okulum	2	3	1
	Ailem ve Evim	4	0	2
	Sağlıklı Hayat	0	2	3
	Güvenli Hayat	10	0	0
	Ülkemi Seviyorum	4	2	3
	Doğa ve Çevre	3	2	1
	Toplam	23 (% 55.00)	9 (% 21.00)	10 (% 24.00)

2015 HBDÖP kazanımları öğrenme alanlarına göre değerlendirildiğinde, her üç sınıf bazında da bilişsel alan kazanımlarının fazlalığı dikkat çekmektedir. Her sınıfta kazanımların hemen yarısı bilişsel alanı ile ilgili olan kazanımlardan oluşmaktadır. Bu tür kazanımların daha çok “bilir, tanır, tarif eder, sınıflandırır vb.” ifadelerle bittiği görülmektedir. Duyuşsal alan ile devinişsel alan kazanımları birbirine çok yakın bir dağılım göstermektedir.

1. sınıf “Ben ve Okulum” ünitesinde öğrenme alanları arasında birbirine eşit bir dağılım göze çarpmaktadır. Ancak duyuşsal alan öğrenmelerinin daha çok olması gereken “Doğa ve Çevre” ünitesinde hiç duyuşsal alan kazanımı yer almazken, “Ülkemi Seviyorum” ünitesinde sadece bir duyuşsal kazanım göze çarpmaktadır. 2015 programı bu haliyle değerlendirildiğinde duyuşsal alanın daha da geliştirilebilir olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle, 2015 programının “bilişsel alan öğrenmeleri” ağırlıklı olduğu söylenebilir.

Her üç sınıfta da bilişsel alan kazanımları duyuşsal ve devinişsel alanların toplamı kadardır. 1948 programına getirilen eleştirilere bakıldığında, öğrenmenin duyuşsal ve devinişsel alanlarının ihmal edildiği ve öğrenmenin daha çok zihni bir eylem olarak kabul edildiği öne sürülmüştür (Arslan, 2000).

3.2.2.2. Kazanımlar için uygun görülen ders saatleri ve kazanımların yoğunluğu

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Nabi AVCI, “Öğretim programlarının içeriğinin sadeleştirilmesi ve seyreltilmesinde titiz bir çalışmayla ölçülü ve kademeli sadeleştirme ve seyreltme yapılmasına özen gösterilmiştir.” (Derslerin Eğitim Programları Güncellendi, 2015) ifadeleri ile kazanımların azaltıldığını belirtmektedir. 2015 program incelendiğinde, her bir sınıfın kazanımları için uygun görülen (önerilen) ders saatleri de belirtilmiştir (Tablo 2). 1. sınıftaki 54 kazanım için 144, 2. sınıftaki 49 kazanım için 144 ve 3. sınıftaki 43 kazanım için 108 saat önerilmektedir (MEB, 2015: 5). Bu da her kazanım için ortalama 2.80 ders

saati düştüğünü göstermektedir.

Tablo 2: Kazanımlara Göre Ders Saati Dağılımı (MEB, 2015)

	1. Sınıf		2. Sınıf		3. Sınıf	
	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Kazanım Sayısı	Ders Saati
Ben ve Okulum	14	28	11	24	6	20
Ailem ve Evim	6	20	6	20	6	14
Sağlıklı Hayat	12	28	7	28	5	16
Güvenli Hayat	7	24	8	28	10	24
Ülkemi Seviyorum	7	16	7	16	9	16
Doğa ve Çevre	8	28	10	28	7	18

Ders içeriklerinin yoğunluğu ya da konuların fazlalığı, öğretmenlerin konuları etkili bir şekilde işlemeleri için önemli bir durumdur. Önceki programlarla karşılaştırıldığında, kimi programların içerikte yoğun bilgi odaklı olması açısından eleştirildiği görülürken, bazı programlar için ise herhangi bir yoruma rastlanılmamıştır. 1926 hayat bilgisi programının yapısı ve ders için ayrılan süre (haftada 3 saat) dikkate alındığında, içeriğin işlenmesi için sürenin yeterli olduğu söylenebilir. 1948 programının değerlendirilmesinde, her ders için ele alınması gereken konu ve ünite sayısının fazlaştırılmasıyla yüklü bir içeriğin meydana geldiği (Fer, 2005; Karagöz'den aktaran, Gözütok, 2003; Tazebay vd., 2000: 74) ifade edilmektedir. 1998 programı ile ilgili yapılan çalışmalarda, öğretmen görüşlerine göre ders içeriklerinin yoğunluğu ile ilgili farklı araştırma bulguları bulunmaktadır. Örneğin, Gelen ve Beyazıt (2007) çalışmalarında bilgilerin yüklü bir biçimde verilmeye çalışıldığını iddia ederken, Belet'in (1999) çalışmasında ise öğretmenlerin üçte ikisi ders saatlerinin programdaki içeriğin öğrenciye kazandırılmasını yeterli görmektedirler. 2005 programının öğretmen görüşlerine göre incelendiği bir çalışmada (Gelen & Beyazıt, 2007), programdaki kazanımların öğrenme alanlarına ve ünitelere uygun olarak hazırlanmış olduğu, ancak bazı kazanımlarda zaman sorunu yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Önceki programlarda yoğun ders içerikleri ve buna bağlı olarak ders saatlerinin yeterliliği eleştiri konusu iken, 2015 programında ders saatlerinin kazanımları gerçekleştirmek için yeterli olduğu söylenebilir. Ancak bu durumun daha sağlıklı değerlendirilmesi için ancak öğretmen görüşlerine dayalı çalışmalarla mümkün olabilecektir.

3.2.2.3. Kazanımların Öğrenci Hazırbulunuşluk Düzeyine Uygunluğu

Programda yer alan kazanımların öğrenci seviyelerinin üstünde olmadığı, öğrencilerin gerçekleştirebileceği düzeyde olduğu söylenebilir. Kimi kazanımlar çok genel gibi görünse de, kazanımların hemen altında yer alan açıklamalar, öğrencinin okuduğu sınıf seviyesine göre sınırlandırmalar yapılmıştır.

Kazanımların daha geniş ifadeyle beceri, değer ve tutumu da kapsamaması gerekmektedir. Ancak 2015 programında yer alan bazı kazanımların, kazanıma ayrılan ders saati ile birlikte düşünüldüğünde çok dar kapsamlı, öğrenci seviyesinin altında ve çok kısa olduğu söylenebilir. Bu duruma "2.5.3. Harita ve küre üzerinde Türkiye'nin yerini gösterir." (MEB, 2015: 14) ve "3.5.1. Yaşadığı yeri Türkiye haritası üzerinde gösterir." (MEB, 2015: 20) kazanımları örnek olarak verilebilir.

Bazı kazanımların ise çok sınırlandırılmış olduğu söylenebilir. Örneğin başkası ile iletişim kurulduğunda iletişim becerilerinin geliştirilmesi beklenir. Ancak birinci sınıfta yer alan "1.1.12. Sınıfta ve okulda başkalarıyla iletişim kurarken dinleme kurallarına uyar." (MEB, 2015: 6) kazanımının sadece dinleme kuralları ile sınırlandırılmıştır. İletişim bir süreç olduğu dikkate alındığında sadece dinleme kurallarına vurgudan çok "iletişim kurallarına uyar" şeklinde ifade edilmesi daha uygun olabilir.

"1.2.3. Evde istek ve ihtiyaçlarını aile bireylerine iletirken uygun bir dil kullanır." (MEB, 2015: 7) kazanımında herhangi bir açıklama yer almamaktadır. "Uygun bir dilden" neyin kastedildiği belirtilmemiştir. Bu kazanım işlenirken, kazanımın açıklamaları kısmında bazı değerlere ve iletişim süreçlerine vurgu yapılabilir.

Yine birinci sınıflara ait "1.5.2. Yakın çevresindeki tarihi ve turistik yerlere örnekler verir." (MEB, 2015: 9) kazanımında tarihi ve turistik yerlere örnek verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu kazanıma ek olarak, doğal güzellikler ibaresi de eklenebilir. Zira öğretim programının uygulandığı her yerde, en yakın

çevrede tarihi ya da turistik alanların olmama ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Ya da tarihi ve turistik yerleri olmayan yerleşim yerleri de düşünülerek açıklama kısmı eklenebilir.

Özellikle ikinci ve üçüncü sınıfta yer alan kimi kazanımların öğrenci seviyesine göre basit düzeyde kaldığı ve biraz daha geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Bazı kazanımların proje geliştirecek ve ürün ortaya çıkarabilecek becerileri de öğrencilere kazandırmayı amaçlaması gerekmektedir. Örneğin 3. sınıf “Doğa ve Çevre” ünitesinde “yön bulma, meyve ve sebzelerin nerede yetiştirildiğini fark etme, doğal çevrenin insan üzerindeki etkilerine örnekler verme, insanların doğal çevre üzerindeki etkilerine örnekler verme, doğa ve çevre konusunda sorumluluk alma, geri dönüşüme bireysel katkıyı nasıl sağlayacağını bilme” kazanımları yer almaktadır. Kazanımlar sınıflandırıldığında, çoğunun bilgi düzeyinde kaldığı, duyuşsal ve davranışsal alanın da kısmen ihmal edildiği söylenebilir. Oysaki üçüncü sınıfın son ünitesinde öğrencilerin proje geliştirecekleri, süreç odaklı ürünler ortaya koyabilecekleri, gezi gözlem yaparak öğrenmeler gerçekleştirebilecekleri etkinliklerin de kazanımlar arasında yer alması beklenebilir.

Öğrenci seviyesine uygunluk açısından öğretim programları incelendiğinde 1948 Hayat Bilgisi programının öğrenci bilişsel düzeylerinin üstünde içeriğe sahip olduğu, duyuşsal ve psiko-motor becerilerin kazandırılmasına elverişli olmadığı (Bektaş, 2009), konu bakımından bir hayli yüklü olduğu (Binbaşıoğlu, 1973) değerlendirmeleri yapılmıştır. 1968 Hayat Bilgisi programında ise hedeflerin tamamıyla öğrenciye dönük hale getirildiği görülmektedir (Tay & Baş, 2015). 1998 programının öğrenci düzeyine uygunluğu sorulmuş ve öğretmenlerin % 47.30’ü “evet”, % 43.60’sı ise kısmen cevabı vermiştir. Bu araştırma bulgusuna göre öğretmenlerin 1998 programını öğrenci seviyesine uygun gördükleri sonucu çıkmaktadır. Yine aynı çalışmada öğretmenlerin 2005 programı lehine olumlu cevaplar verdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Belet, 1999).

2015 programının öğrenci seviyesine uygun olmakla birlikte bazı kazanımlarının öğrenci seviyesinin altında olduğu; 1926, 1936, 1968, 2005 programlarının öğrenci seviyesine uygun; 1948 programının ise öğrenci seviyesinin üstünde olduğu söylenebilir.

3.2.2.4. Tekrar Eden Kazanımlar

Programda “Birinci sınıfta yer alan bazı kazanımlar ikinci sınıfta; ikinci sınıfta yer alan bazı kazanımlar ise üçüncü sınıfta tekrarlanmıştır. Kazanımların tekrarlanması durumunda içerik ve dersin işlenişi öğrencinin gelişimi dikkate alınarak düzenlenir.” denilerek, bazı sınıflarda tekrar eden kazanımların olabileceği belirtilmektedir. Her üç sınıfta da tekrarlanan kazanımlar şunlardır (Tablo 3):

Tablo 3: HBDÖP’da Tekrar Eden Kazanımlar (MEB, 2015).

Kazanım	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
A Bireysel farklılıklara saygı duyar.	1.1.15	2.1.2	3.1.5
B Kendisinin ve toplumun sağlığını korumak için ortak kullanım alanlarında temizlik ve hijyen kurallarına uyar.	1.3.12	2.3.7	3.3.5
C Yemek yerken görgü kurallarına uyar.	1.3.5	2.3.3	3.3.4
D İlaç kullanımı ile ilgili nelere dikkat edeceğini bilir.	1.4.6	2.4.7	----
E Herhangi bir sağlık problemi, alerjik durumu, sürekli kullandığı ilaç vb. varsa bunları yazılı olarak yanında bulundurması gerektiğini bilir.	1.4.7	2.4.8	----

Bu kazanımlar incelendiğinde, A, B, D ve E ile gösterilen kazanımlarında öğrenci düzeyine göre herhangi bir değişiklik olmadan, kazanımların açıklamaları da dâhil olmak üzere üç sınıfta da aynen tekrarlandığı görülmektedir. C ile gösterilen kazanımlarda ise sınıf bazında açıklamalar kısmında farklılaşma olduğu görülmektedir.

Kazanımların bazıları, hiçbir değişiklik göstermeden, her üç sınıfta da tekrarlanmıştır. Ünitelendirilmiş yıllık planda her bir kazanıma ortalama 3 ders saati ayrıldığı da dikkate alındığında, kazanımların öğrenci seviyesi dikkate alınarak geliştirilmesi gerektiği söylenebilir.

3.2.2.5. Birleştirilebilir Kazanımlar

2015 programında yer alan bazı kazanımların birbirleri ile ilişkili olmaları ve bu kazanımlardan birisinin ya da her ikisinin kapsam olarak çok dar olması dikkate alınarak, tek kazanım altında

birleştirilebilir. Örneğin hem 1. sınıf hem de 2. sınıf kazanımları olarak tekrar edilen “1.4.6. İlaç kullanımı ile ilgili nelere dikkat edeceğini bilir.” ile “1.4.7. Herhangi bir sağlık problemi, alerjik durumu, sürekli kullandığı ilaç vb. varsa bunları yazılı olarak yanında bulundurması gerektiğini bilir.” kazanımları birleştirilerek tek kazanım olarak ifade edilebilir veya 1.4.7 kazanım olarak değil, 1.4.6 numaralı kazanımın açıklaması şeklinde verilebilir. Zira 1.4.7. kazanımının tek başına birden fazla ders saatinde işlenecek kapsamda olmadığı söylenebilir.

Birinci sınıfta yer alan ve art arda gelen “1.3.7. Yaygın olarak tüketilen meyve ve sebzeleri mevsimine göre sınıflandırır.” ile “1.3.8. Sağlıklı beslenme için meyve ve sebzelerin mevsimine uygun olarak tüketilmesi gerektiğini bilir.” (MEB, 2015: 8) kazanımları tek bir kazanım altında birleştirilebilir. Aynı şekilde “1.3.9. Meyve ve sebzeleri tüketmeden önce yıkar.” ile “1.3.10. “Temizlik kurallarına dikkat ederek kendisi için yiyecek hazırlar.” (s. 8) kazanımları tek bir kazanım ile ifade edilebilir.

Birleştirilebilir kazanımlara bir diğer örnek de 1. sınıf “Ben ve Okulum” ünitesinde yer alan “1.1.5. Okul çalışanlarını tanır.” ile “1.1.10. Okul çalışanlarından istek ve ihtiyaçlarıyla ilgili yardım alır.” kazanımları verilebilir. Bu kazanım, “Okul çalışanlarını tanır ve Okul çalışanlarından istek ve ihtiyaçlarıyla ilgili yardım alır.” şeklinde de ifade edilebilir.

3.2.2.6. Amaçlar İle Kazanım İlişkisi

Hayat bilgisi dersinin amaçları esas alınarak kazanımlar incelendiğinde, her bir amacın en az birer kazanım ile örtüştüğü görülmektedir. Amaçlar ile kazanımlar ilişkisi Tablo 4’te belirtilmiştir.

Tablo 4: Amaç - Kazanım İlişkisi.

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın Amaçları	Kazanım
1. Okulu ve okul içindeki ilişkileri tanımasını,	1.1.1, 1.1.5, 1.1.11
2. Grupla çalışma, akranlarıyla iş birliği yapma ve sosyal katılım becerilerini geliştirmesini,	2.1.4, 2.1.6, 2.2.2
3. Fiziksel ve kişisel özellikleri ile kendini tanımasını,	2.1.1
4. Aileye ve aile içi ilişkilere dair bir anlayış geliştirerek aile ile ilgili temel değerleri içselleştirmesini,	2.2.2, 2.2.6, 2.2.7
5. Kişisel bakım becerilerini geliştirmesini,	1.3.1, 1.3.2
6. Kaynakları verimli kullanma becerilerini geliştirmesini,	1.2.5, 2.1.11
7. Zamanı algılama ve etkili kullanma becerilerini geliştirmesini,	1.2.4
8. Sağlıklı ve dengeli beslenme becerilerini ve alışkanlıklarını geliştirmesini,	1.3.10, 1.3.8, 2.3.1
9. Evde, okulda ve okulun dışında kişisel güvenliğini sağlama becerilerini geliştirmesini,	4.4.1, 1.4.3
10. Bilişim teknolojilerini bilinçli ve güvenli kullanım becerilerini geliştirmesini,	2.4.5
11. Millî, manevi ve insani değerleri içselleştirmesini,	3.1.4
12. Düşünme, sorgulama, farklı düşünceler ve çözümler üretme becerilerini geliştirmesini,	3.2.5
13. Doğayı ve çevreyi temiz tutma ve koruma becerilerini geliştirmesini,	1.6.5
14. Doğa ile ilgili sorular sorabilme, gözlem yapabilme, gözlem sonuçlarını gruplama, sınıflama ve karşılaştırma yoluyla bilimsel bir anlayış geliştirmesini sağlamaktır.	1.6.6, 1.6.7

3.3. İçerik

“İçerik” başlığı altında, 2015 HBDÖP’nün içeriği, iç ve dış değerlendirme yoluyla değerlendirilmektedir. İç değerlendirmede programın kendi içerisindeki tutarlılığı, öğrenciler açısından anlamlılığı incelenmiştir. Dış değerlendirmede ise, diğer programlar ile benzer ve farklı olan içerikler değerlendirilmiştir.

2015 HBDÖP’de, ünite temelli yaklaşım esas alınarak geliştirilen programda her üç sınıf düzeyinde aynı isimle altı ünite yer almaktadır. Ünite isimleri; “Ben ve Okulum”, “Ailem ve Evim”, “Sağlıklı Hayat”, “Güvenli Hayat”, “Ülkemi Seviyorum” ile “Doğa ve Çevre”dir. Üniteler aracılığıyla öğrencinin kendisinden başlayarak çevresini tanıması amaçlanmaktadır (MEB, 2015).

2015 programının içeriği esas alınarak önceki programlarla karşılaştırıldığında, 2015 programındaki altı ünitenin içeriklerinin diğer programlarda da yer aldığı görülmektedir. Bazı üniteler doğrudan aynı veya benzer isimle yer alırken, bazı üniteler de konu olarak yer alabilmektedir. 1924 programında doğrudan hayat bilgisi dersi olmadığı için karşılaştırmaya dâhil edilmemiştir. Programlara göre yapılan içerik

karşılaştırması Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Hayat Bilgisi Programlarının İçeriklerinin Karşılaştırması.

2015 İçerik	1926	1936	1948	1968	1998	2005 (Tema)
Ben ve Okulum	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Okul hayatımız	Okula başlıyorum	Okul heyecanı
Ailem ve Evim	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Evimiz ve ailemiz	Ben ve ailem	Benim eşsiz yuvam
Sağlıklı Hayat	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Sağlığımızı nasıl koruyalım?	Sağlıklı büyüyelim	Karşılacak konular var
Güvenli Hayat	Yok	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Yok	Karşılacak konular var
Ülkemi Seviyorum	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk	Cumhuriyet Bayramı	Karşılacak konular var
Doğa ve Çevre	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Karşılacak konular var	Çevremizi tanıyalım	Çevremizdeki canlılar	Karşılacak konular var

2015 programının ilk ünitesi olan "Ben ve Okulum", bütün programlarda ünite ya da konu olarak ortak bir şekilde yer almaktadır. 1998 programında "Okula Başlıyorum" ünitesi olarak isim değiştirerek yer almaktadır. 2005 programında ise "Okul Heyecanı" teması olarak yer almaktadır.

"Ailem ve Evim" ünitesi, gerek konu gerekse de ünite ya da tema olarak bütün programlarda var olan ortak bir ünite. 1968 programında "Evimiz ve Okulumuz", 1998 programında "Ben ve Ailem" isimleriyle; 2005 programında ise "Benim Eşsiz Yuvam" temasıyla yer almaktadır. 1926, 1936, 1948 programlarında bu üniteyi karşılayacak konular yer almaktadır.

"Sağlıklı Hayat" ünitesi, 1968 ve 1998 programlarında aynı isimle yer alırken, 1926, 1936 ve 1948 programlarında bu üniteyi karşılayacak konular olarak yer almaktadır. Örneğin 1926 müfredatında 3. sınıf konuları içinde "Hava ve Teneffüs", "Başlıca Hastalıklar" ile "Sıhhi İhtiyatlar" başlıklarında sağlık açısından dikkat edilmesi gereken durumlar belirtilmiştir (Maarif Vekâleti, 1926: 23). 1936 müfredat programında ise 1. sınıfta "Hastalıklar", 2. sınıfta "Vücudumuza İyi Bakalım" ve 3. sınıfta "Hastalıklarımız" konuları ile karşılanmaktadır (Kültür Bakanlığı, 1937). 1968 programında "Sağlığımızı Koruyalım" (s. 46) ile 1998 programında "Sağlıklı Büyüyelim" (s. 162) üniteleri yer almaktadır. Tema olarak sunulan 2015 programında "B.2.8. Sağlıklı büyüme ve gelişme ile kişisel bakım, spor, dengeli ve düzenli beslenme arasındaki ilişkiyi açıkla." (s. 146) kazanımı ise bu programda sağlıklı hayat ile ilgili konuların yer aldığını göstermektedir.

"Güvenli Hayat" ünitesi, 2015 programında yeni eklenmiş bir ünite olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ünite; yaya ve yolcu olarak trafik kurallarına uyma, tanımadıkları kişilerle iletişim kurma, güvenli oyun alanları, teknolojik araç ve gereçleri güvenli kullanma, ilaç kullanımı ile acil durumlarda yardım alınabilecek kişi ve kurumlar gibi konularla ilgili kazanımlardan oluşmaktadır (MEB, 2015: 13). Daha önceki programlarda bu isimle herhangi bir ünite yer almamaktadır. Ancak konular incelendiğinde, güvenli hayat ile ilgili konuların programlarda yer aldığı görülmektedir. 1926 müfredatında güvenli hayat ünitesi ile ilişkilendirilecek bir konu yer almazken, 1936 müfredatında "Yangın" ve "Okula Gelmeden Önce, Okuldan Çıktıktan Sonra" konuları "Güvenli Hayat" ünitesi ile ilişkilendirilebilir (Kültür Bakanlığı, 1937). Yine 1968 programında, "Okulumuzun Yolunda" başlığı altında yer alan "Taşıtların tehlikelerinden korunma" alt başlığı (MEB, 1968: 45) 5. Ünite'de yer alan "Kazalardan Korunalım" (s. 47) gibi konular, 1968 programında da güvenlik ile ilgili konuların olduğunu göstermektedir. 1998 programında da 1. sınıfın hedeflerinden olan "Okul yolunda kurallara uyabilme" (MEB, 2002) güvenlikle ilgili konulara örnek olarak verilebilir.

"Ülkemi Seviyorum" ünitesinde, ülkesinin genel özellikleri, Atatürk'ün Millî Mücadele'de liderliği, millî ve dinî bayramlar, yakın çevresinde bulunan tarihî ve turistik mekânlar ile yetiştirilen ürünler gibi konulara ilişkin bilgi, beceri ve değerleri kazandırmak amaçlanmıştır (MEB, 2015: 9). Bu içerikle daha önceki programlar incelendiğinde, diğer bütün programlarda da yer aldığı görülmektedir. Örneğin 1926, 1936, 1948, 1968, 1998 programlarında yer alan Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan ile ilgili üniteler bu kapsamda ele alınabilir. 2005 programında ise "Dün, Bugün ve Yarın" temasında bu konuları karşılayacak kazanımlar yer

almaktadır. "A.1.27. Millî bayramları kutlamak amacıyla yapılan hazırlıklara ve kutlamalara coşkuyla katılır." (MEB, 2009: 109) bu içeriğe örnek verilebilir.

"Doğa ve Çevre" ünitesinde yakın çevrede bulunan bitki ve hayvanlar, doğa olayları, mevsimler ve özellikleri, doğanın ve çevrenin temiz tutulması ile geri dönüşüm konuları yer almaktadır. 1926, 1936, 1948 programlarında bu üniteyi karşılayacak konular fiziki mekânlar yoğunluklu olarak yer almaktadır. 1968 programında "Çevremizi Tanıyalım" (s. 54), 1998 programında "Çevremizdeki Canlılar" (s. 158) ünite şeklinde yer almaktadır. 2005 programında ise çevre ve doğa ile ilgili kazanımlar yer almaktadır.

Her öğretim programının dayandığı bazı temeller vardır. Toplumun önemli problemlerinin bilinmesi ve programa yansıtılması da sosyal temel olarak adlandırılabilir (Büyükkaragöz & Çivi, 1995). Tarihsel süreç içerisinde ünitelerdeki değişime bakıldığında, bu değişimlerin birey, konu alanı ve toplumsal ihtiyaçlardan kaynaklandığı söylenebilir.

Genel anlamda karşılaştırma yapıldığında, 2015 programında yer alan içeriklerin diğer programlarda da kısmen ya da tamamen yer aldığı söylenebilir. 1968 programında "Güvenli Hayat" ünitesi haricindeki üniteler; 1998 programında ise 2015 ünitelerinin tamamının benzer başlıklar yer almaktadır. 1926, 1936 ve 1948 programlarında konu başlıkları halinde yer almaktadır. Ancak 1926 programında "Güvenli Hayat" ile ilgili bir konuya rastlanılmamıştır.

3.4.Süreç

"HBDÖP'nin Uygulanmasına İlişkin Açıklamalar" başlığı altında programın nasıl uygulanması gerektiğine ilişkin açıklayıcı bilgilere yer verilmektedir. Bu başlık altında sınıf içi ve dışı uygulamalar yapılması, bu uygulamalarda öğrencilerin bireysel farklılıklarının dikkate alınması, öğrencilerin önceki yaşantıları ile bağlantı kurulması, kazanımlara uygun öğrenmelerin gerçekleştirilmesi, yakın çevrelere geziler düzenlenmesi, programda önemli günlere denk gelen zaman dilimlerinde esnek davranılması gerektiği ve 1000'den büyük sayıların verilmemesi ile ilgili açıklamalar yer almaktadır (MEB, 2015: 4).

Hayat bilgisi dersinin, öğrencinin yaparak yaşayarak öğrendiği bir ders olduğu dikkate alındığında programda yer alan açıklamaların anlamlı olduğu söylenebilir. Birinci, ikinci, üçüncü, beşinci maddeler incelendiğinde, öğrencilerin aktif olmaları gereken bir program yapısının benimsendiği ve öğretmenlere bunun önerildiği görülmektedir. Birinci açıklamada yer alan "sınıf içi ve sınıf dışı uygulamaları" ile öğrenciye ders dışı etkinliklerin de verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak bu etkinliklerin mahiyeti ile ilgili açıklamalara programda yer verilmemiştir. İkinci açıklamada, sınıf içi uygulamalarda; öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinışsel gelişimleri ile bireysel farklılıklarının dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Üçüncü açıklamada öğrencilerin önceki yaşantılarından hareket edilmesi ve sınıf içerisinde öğrenciler arası etkileşime fırsat verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu hali ile bireyin yaşantılarının merkeze alındığı, bireye uygun ders işlenmesi gerektiği, ayrıca sınıf içinde etkileşime izin verildiği, öğrencinin aktif olduğu bir yaklaşım benimsendiği söylenebilir.

Açıklamaları belirten 7. madde "Üçüncü sınıfa kadar milli bayramlar vb. konular işlenirken öğrenciler henüz 1000'den büyük sayıları okumayı ve yazmayı öğrenmedikleri için ders kitabında tarihler rakam veya yazı ile verilmemelidir. Dersin işlenişinde öğretmen, bu tarihleri sözel olarak belirtebilir." (MEB, 2015: 4) şeklindedir. Bu madde sayıların yazılması ile ilgili olup daha çok ders kitabı yazarlarını ilgilendirdiğinden dolayı kapsam dışı olduğu söylenebilir.

6. maddede öğretmene, "Öğretmen, öğretim programında yer alan bazı kazanımları belirli gün ve haftalara denk gelen zaman dilimlerinde işlemelidir." (MEB, 2015: 4) denilerek bazı kazanımların belirli gün ve haftalara denk gelen zaman dilimlerinde işlenmesi noktasında esneklik tanınmaktadır. Öğretmene ders işlenmesi sırasında verilen "esneklik" yetkisi, diğer programlarda daha detaylı bir şekilde tanınmıştır. Açıklamalar, 1926 programında dikkat edilmesi gereken maddeler sıralanırken ikinci maddede; "Umumiyetle tedrisat mevzuları programda sayılan maddelerdir. Fakat programdaki sıranın harfiyen tatbiki mutlaka lazım değildir. Muallim bir senede programı ikmal etmek (tamamlamak) şartıyla, bazı takdim (öne alma) ve te'hirler (erteleme) yapabilir (Maarif Vekâleti, 1926: 9)" denilerek öğretmene esneklik

tanımlanmaktadır. Yine 1926 programının açıklamalar kısmında 4. maddede programın yörelerin özellikleri dikkate alınarak konuların değiştirilebileceğini söylemektedir. 1948 programında öğretmene tanınan bu özelliğin, yerel özellikler dikkate alınarak uygulanması gerektiği belirtilmektedir (MEB, 1948: 41). 1968 programının bir çerçeve program olduğu belirtilerek, çevre özellikleri ve sınıf seviyesinin gerektireceği diğer ayrıntıların öğretmen ve öğrenciler tarafından tespit edilip ve eklenebileceği önerilmektedir (MEB, 1968: 19). Bu açıklamadan da programda öğretmene esneklik tanındığı belirtilebilir.

Önceki programlarla karşılaştırıldığında, özellikle gezi ve gözleme dayalı öğretim vurgusunun diğer bütün programlarda da olduğu, hatta ilk programlar olan 1926, 1936 ve 1948 programlarında özellikle vurgulandığı söylenebilir. Örneğin 1926 programında (Maarif Vekâleti, 1926: 8) 1, 3, 4, 6 ve 7 numaralı amaçlar doğrudan araştırma, gözlem ve inceleme ile ilgilidir. 2015 programında öğretmenlerin hangi öğretim yöntem ve tekniklerini kullanacakları belirtilmemiştir. 1926, 1936, 1948 programlarında, derslerin nasıl işleneceği ile ilgili doğrudan bir yöntem ya da teknik başlığı yer almamaktadır. Programlar ile ilgili açıklamalar kısmında hangi yöntemin kullanılacağı belirtilmektedir. 1968 programında ise doğrudan "Metot Ve Teknikler" başlığı bulunmaktadır. Bu başlık altında yetkiyi öğretmene bırakmakla beraber öğretmenin ders işleme sırasında hangi yöntemleri kullanabileceği belirtilmiştir (MEB, 1968: 21). 1998 programında hedef davranışlar verildikten sonra konular listelenmiş ve hangi yöntemlerin kullanılacağı belirtilmiştir (MEB, 2002: 132). 2005 programında kazanımların "öğrencilerin aktif olduğu yöntemlerle gerçekleştirmesinin" gerekliliği belirtilmiş (MEB, 2010: 63) kazanım tablolarında yer alan "etkinlik örnekleri" sütununda hangi yöntemlerin kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak bu durum tüm kazanımlar için yapılmamıştır.

3.5. Değerlendirme

"HBDÖP'nin Ölçme ve Değerlendirme Anlayışı" başlığı altında 2015 öğretim programının dayandığı ölçme ve değerlendirme anlayışı bir paragraf halinde verilmiştir. Ölçme değerlendirme ile ilgili açıklamalar incelendiğinde "öğrencilerin okul öncesi eğitim alıp almadıkları da dikkate alınarak hazırbulunuşluk düzeyi" göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmektedir. "etkinliklerin ve gözlemlerin kullanılmasına öncelik vermeli", "...kazanımların gerçekleşme düzeyini ve öğrencilerin gelişimini süreç içerisinde izlemeli...", "performans gözlemlenerek" gibi ibarelerle alternatif ölçme değerlendirme yaklaşımının benimsendiği şeklinde yorumlanabilir. "Öğrencilerin bilgi, beceri, tutum ve değerleri ne düzeyde kazandıkları..." ile de hayat bilgisi dersinde bilgi beceri, tutum ve değerlerin ölçülmesi gerektiği belirtilmektedir.

Programın ölçme ve değerlendirme anlayışı belirtilmiştir. Bununla birlikte, bu dersteki öğrenmelerin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde hangi yöntemlerin, nasıl kullanılacağı bilgisi bu başlık altında verilmemiştir. Kullanılabilecek ölçme - değerlendirme yöntemleri ile ilgili bilgiler, programın uygulanmasına ilişkin açıklamalar kısmında 4. maddede yer almaktadır (MEB, 2015: 4). Ayrıca programda ölçme değerlendirme faaliyetleri ile ilgili örnekler sunulmamıştır. Oysaki 2005/2009 programında da hem ölçme değerlendirme yöntemleri hem de örnekleri programda belirtilmiş (MEB, 2009: 80), 1998 programında her ünitenin sonunda ölçme faaliyetlerinden örnekler konulmuştur. 1968 programında ise değerlendirme ile ilgili ayrıca bir başlık bulunmayıp, "Planlama ve Uygulama" başlığı altında değerlendirme ile ilgili bilgiler verilmektedir (MEB, 1968: 27-38). 1926 ve 1948 programlarında ölçme değerlendirmenin nasıl yapılması gerektiği ile ilgili herhangi bir başlık ya da açıklama yer almamaktadır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan değerlendirmeler sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

2015 HBDÖP'nin bağlamında, programın hangi felsefeye dayandığı belirtilmemiştir. Programın Vizyonu 2005 programı ile benzerlik göstermektedir. 14 genel amaç belirtilmiş, bu amaçlarda öğrencinin birey olarak kendisinin, içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevrenin farkında olmasını, çeşitli becerileri edinmesi amaçlanmakta ve bu da hayat bilgisi dersinin amaçlarını karşılayacak düzeydedir. Bununla beraber 4. Madde yeteri kadar açık olarak ifade edilmemiştir. Önceki programlarla karşılaştırıldığında, grupla çalışma ve işbirliği, aileyi tanıma, aileyi bilme ve sevme, sağlıklı ve dengeli beslenme, doğayı ve fiziki

çevreyi tanıma bilme koruma, değerleri (ya da değer ifade eden kelimeleri) içselleştirme amaçlarının bütün programlarda benzer ya da birbirine yakın ifadelerle yer almaktadır.

Kazanımlar, hem 2005 ve 2015 programlarında hem de daha önceki programlarda yer almaktadır. 2015 programında 146 kazanım bulunmaktadır. Kazanımlar incelendiğinde, öğrenme alanlarına göre bilişsel alan öğrenmeleri, duyuşsal ve psikomotor alan öğrenmelerinin toplamı kadardır. Kazanımlara ortalama 2.8 ders saati düşmektedir ve bu süre kazanımların işlenmesi için yeterlidir. Önceki programlarla karşılaştırıldığında 1948 programının bilişsel yükün ağırlığı noktasında eleştiriler aldığı görülmektedir. Kazanımlar, öğrenci hazırbulunuşluk düzeyine uygun olmakla beraber, bazı kazanımlar öğrenci seviyesinin altındadır. 3 sınıfta da hiçbir farklılık göstermeksizin tekrar eden kazanımlar bulunmaktadır. Son olarak kazanımlar, amaçları gerçekleştirecek düzeydedir.

İçerik bakımından 2015 programında altı ünite bulunmaktadır. Üniteler, bireyin kendisini, çevresini tanıyabileceği ve diğer kademelerdeki bilimsel bilgileri kazandıracak şekilde organize edilmiştir. Diğer programlarla karşılaştırıldığında 2015 programının içeriğinin doğrudan ünite/tema şeklinde ya da karşılayacak konuların bulunmasıyla diğer programların tamamında yer almaktadır. Ancak 1926 programında "Güvenli Hayat" ünitesi ile ilgili konu yer almamaktadır.

Öğrenme - öğretme süreci ile ilgili gerekli bilgiler programda belirtilmiştir. Öğrencilerin sınıf içinde ve dışında aktif olması gerektiği belirtilmektedir. Kapsam olarak dördüncü madde ölçme değerlendirme başlığı altında yer alabilecek bir açıklama iken yedinci madde ise kitap yazarlarını ilgilendiren bir açıklama olduğu için kapsam dışıdır. Diğer programlarla karşılaştırıldığında 2005, 1998 ve 1968 programlarında doğrudan yöntem ve teknik başlıkları yer alırken, 1926, 1936, 1948 ve 2015 programlarında bu başlık yer almamaktadır.

Değerlendirme bağlamında hayat bilgisi dersinde bilgi, beceri ve tutumların ölçülmesi gerektiği belirtilmiş ancak nasıl ölçüleceği belirtilmemiştir. 1926 ve 1948 programlarında ölçme değerlendirme ile ilgili bir başlık ya da açıklama yer almazken 1968 programında "Planlama ve Uygulama" başlığı altında; 1998 ve 2005 programlarında ise program içinde örnek ölçme değerlendirme etkinlikleri verilmiştir.

Programın değerlendirilmesinden sonra aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Programın işlenişine ilişkin açıklamalar kısmında, öğrencilerin aktif olarak inceleme, araştırma, gözlem vb. yapabilecekleri kazanımların nasıl işleneceği veya hangi yöntemlerin kullanılabileceği belirtilmelidir.
- Programın işlenişine ile ilgili açıklamalara, tutumların, değerlerin nasıl kazandırılacağı belirtilmelidir.
- Belirgin olmayan kazanımlara açıklamalar eklenebilir.
- Birbirleri ile ilgili olan kazanımlarda hiyerarşik yapı gözetilmelidir.
- Çok kısa bir ders saati gerektirecek düzeyde olan bazı kazanım ifadeleri, aynı konu ile ilgili kazanım ifadeleri ile birleştirilmelidir.
- Sınıf kazanımları daha çok sürece dayalı, beceri kazandırma odaklı olmalı; bilgi ağırlıklı konular üç sınıfta da minimize edilmeli, bilgi ağırlığı üst sınıflara doğru artmalıdır.
- Süreç odaklı ölçme - değerlendirme etkinliklerinde öğrencilere basit projeler geliştirecek şekilde kazanımlar eklenmelidir.
- Her sınıfta aynen tekrarlanan kazanımlar yerine, sınıf seviyelerine dikkat edilerek, kazanımlar geliştirilmelidir.
- Öğrenci hazırbulunuşluk düzeyinin altında olan kazanımların öğrenci seviyesi düşünülerek düzenlenmelidir.
- Hangi tür ölçme değerlendirme yöntemlerinin kullanılması gerektiği ile ilgili daha açıklayıcı bilgiler verilebilir.
- Kazanımlar daha çok süreç belirtecek şekilde yapılandırılmalıdır.
- Bilişsel, duyuşsal ve davranışsal kazanımlar arasında denge gözetilmelidir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Mehmet. (2000). "Cumhuriyet dönemi ilköğretim programları ve belli başlı özellikleri", *Milli Eğitim Dergisi*, S. 146.
- BAYMUR, A. Fuat. (1937). *Hayat Bilgisi Öğretimi*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- BELET, Ş. Dilek. (1999). *İlköğretim kurumlarında uygulanan hayat bilgisi programının değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (1973). *Öğretim Metodu ve Uygulama*, Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (2003). *Hayat Bilgisi Öğretimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş. S., & ÇİVİ, Cuma. (1995). *Genel Öğretim Metotları*, Konya: Atlas Kitabevi.
- CRESWELL, John. W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting, And Evaluating Quantitative And Qualitative Research*, Boston: Pearson.
- FER, Seval. (2005). *1923 yılından günümüze cumhuriyet dönemi ilköğretim programları üzerine bir inceleme*. Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.
- GELEN, İsmail., & BEYAZIT, Necla. (2007). "Eski ve yeni ilköğretim programları ile ilgili çeşitli görüşlerin karşılaştırılması", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, S. 51, s. 457-476.
- GÖZÜTOK, F. Dilek. (2003). "Türkiye'de program geliştirme çalışmaları", *Milli Eğitim Dergisi*, S. 160, s. 90-102.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI. (1937). Yeni ilkokul Müfredat Programı, *Kültür Bakanlığı Dergisi*, S. 20, s. 161-188.
- MAARİF VEKÂLETİ. (1924). *İlk Mektepler Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- MAARİF VEKÂLETİ. (1926). *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, İstanbul: Milli Matbaa.
- MEB. (1948). *İlkokul Programı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (1968). *İlkokul Programı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (2002). *İlköğretim Okulları Ders Programı (1. sınıf)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (2009). *İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (2015). *İlkokul Hayat Bilgisi Dersi (1, 2 ve 3. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MERRIAM, Sharan. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen Ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- DERSLERİN EĞİTİM PROGRAMLARI GÜNCELLENDİ. (2015, Şubat 08). Retrived Agust 27, 2016, <http://www.meb.gov.tr/derslerin-egitim-programlari-guncellendi/haber/5902/tr>.
- PLANO CLARK, Vicki. L., & CRESWELL, John. W. (2014). *Understanding Research: A Consumer's Guide*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- SÖNMEZ, Veysel. (1999). *Hayat Bilgisi Öğretimi Ve Öğretmen Kılavuz Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- SÖNMEZ, Veysel. (2002). *Eğitim Felsefesi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- SÖNMEZ, Veysel. (2010). *Hayat Bilgisi Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu: Yeni Programa Göre Düzenlenmiş Ders Planı Örnekleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- TAY, Bayram., & BAŞ, Murat. (2015). "2009 Ve 2015 Yılı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılması", *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (2), s. 341-374.
- TAZEBAY, Atilla., ÇELENK, Süleyman., TERTEMİZ, Neşe., & KALAYCI, Nurdan. (2000). *İlköğretim Programları Ve Gelişmeler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- YILDIRIM, Ali., & ŞİMŞEK, Hasan. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.